

Een punt voor gym!?

Beoordelen in de lichamelijke opvoeding

door: Lars Borghouts, Gertjan van Dokkum, Menno Slingerland

Het is logisch dat je een cijfer krijgt voor wis- kunde, Engels, Nederlands, scheikunde. Maar hoe zit dat eigenlijk met het vak Lichamelijke Opvoeding? Leerlingen, ouders, de school, iedereen verwacht een 'punt voor gym' op het rapport. Maar het zal niet gauw voorkomen dat een leerling die op de cognitieve vakken goed scoort, blijft zitten op een onvoldoende voor LO. Wat betekent dit voor de waarde van beoordelingen binnen het vak? Een herkenbaar probleem voor elke gymleraar.

Er is in de vakbladen en leerboeken over didac- tiek van LO al wel het een en ander geschreven over beoordelen. Er zijn echter geen gegevens bekend over hoe scholen hier in de praktijk mee omgaan. Hoe komt het cijfer tot stand, hoe telt het mee? Hoe zorg je dat je ook 'minder getalenteerde' leerlingen blijft motiveren om te sporten en bewegen, ondanks of misschien zelfs dankzij je beoordelingssystematiek? Docenten LO hebben aangegeven dat ze behoefte heb- ben aan concrete tips en voorbeelden op dit gebied. Fontys Sporthogeschool is daarom met een groot aantal partners (zie onder) vorig jaar een project gestart om hierin te voorzien, getiteld 'Een Punt voor Gym!?' In dit artikel alvast een beschouwing aan de hand van de vragen: waarom, wat en hoe beoordeel je?

Waarom beoordeel je?

Er zijn meer redenen om leerlingen te beoorde- len dan voor een cijfer op het rapport (Brouwer, 2011). Het rapport wordt vooral gebruikt om leerlingen te selecteren ('over' of niet, havo of vwo, enzovoorts). Beoordelen is echter een vorm van feedback aan de leerling. Feedback is in het leerproces erg belangrijk, en de manier waarop beoordeling binnen het onderwijs wordt ingezet

is dan ook van grote invloed op het gedrag van de leerling (Van der Vleuten et al., 2012). In de onderwijsliteratuur is er daarom veel aandacht voor 'evalueren om te leren'. Hierbij staat de continue afstemming van doelstelling, instructie en beoordeling tijdens het leerproces centraal: beoordeling wordt ingezet om leerlingen te helpen de kloof tussen het bereikte niveau en het beoogde einddoel zo goed mogelijk te over- bruggen (Castelijns, Segers, & Struyven, 2011). Wanneer dit goed wordt toegepast, is te ver- wachten dat een beoordeling een leerling moti- veert om zijn of haar best te doen voor het vak. De 'selectiefunctie' is waarschijnlijk echter de functie waaraan de meeste docenten LO in eerste instantie denken als het gaat over beoor- delen. Toch is het lang niet makkelijk om deze selectie op basis van LO goed te verantwoorden. Uit onderzoek binnen het project 'Een Punt voor Gym!?' (Strijland, 2013) blijkt dat bij tweederde van de scholen de beoordeling voor LO meetelt voor de determinatie. Met andere woorden, de gymles bepaalt mede of een leerling na de brug- klas naar een bepaalde richting van het vmbo, havo of vwo gaat. Toch zullen er maar weinig docenten of schoolleiders zijn die beweren dat bijvoorbeeld een lay-up op het vwo er anders uit moet zien dan op het vmbo. Ook het feit dat de eisen aan de examenprogramma's LO voor havo en vwo hetzelfde zijn, geeft aan dat de overheid voor het vak tussen deze niveaus geen onder- scheid maakt. Of het 'punt voor gym' op zichzelf mee zou moeten tellen voor determinatie is dus op zijn minst twijfelachtig. Dit neemt niet weg dat veel docenten LO tijdens de (rapport)bespre- king van leerlingen met collega-docenten unieke inzichten toe kunnen voegen; ze zien de leerlin- gen immers in heel andere omstandigheden dan de 'theoriedocent'. En of het oordeel voor LO

wel zou moeten meetellen voor de overgangsnorm, is weer een heel andere kwestie. Wellicht kan dat prima, afhankelijk van hoe dat oordeel tot stand komt. De vraag die hieruit voortvloeit is dan ook, wát je eigenlijk beoordeelt bij LO.

Wat beoordeel je?

Dat leerdoelen, instructie en beoordeling op elkaar afgestemd zouden moeten zijn, wordt wel de theorie van 'constructive alignment' (Biggs, 1999) genoemd, vrij vertaald 'ontwerpafstemming'. De leerdoelen van een vak bepalen dan dus (mede) de inhoud van de toetsing. Maar hoe worden de leerdoelen bepaald? Een vak als Wiskunde is een vak dat bijdraagt aan de voorbereiding op het vervolgonderwijs. Over bepaalde onderdelen van bijvoorbeeld meetkunde, algebra, kansrekening en statistiek is dan ook overeenstemming bereikt dat deze hiervoor essentieel zijn. LO daarentegen is weliswaar voorbereidend voor enkele specifieke vervolgopleidingen, maar het belang ervan wordt veel meer gezien als onderdeel van de gehele opvoeding. Volgens de toekomstverkenning 'Human Movement and Sports 2028' (Brouwer et al., 2011):

Voornaamste uitgangspunt voor het vak is ook in 2028 dat jeugdigen op school, steeds vanuit een pedagogisch perspectief, (meer) bekwaam raken voor deelname aan sport en bewegings-situaties, als onderdeel van een gezonde en actieve leefstijl.

Er is consensus bereikt over deze definitie als overkoepelend doel voor het gehele schoolvak. Dit neemt echter niet weg dat ook LO een leergebied is, waarvoor door de overheid kern-doelen en eindtermen zijn vastgelegd. Deze zijn zo geformuleerd dat ze (kunnen) bijdragen aan het genoemde overkoepelend doel. Enkele voorbeelden van eindtermen zijn:

a) De kandidaat kan het belang van bewegen en sport binnen de eigen loopbaan en in de maatschappij verwoorden. (vmbo)

b) De kandidaat ontwikkelt een aantal leervaar-digheden [...] zoals: [...] oriënteren op de eigen sportloopbaan en eigen voorkeuren aangeven ten aanzien van bewegen en sport. (vmbo)

c) De kandidaat kan op basis van eigen ervaring met en inzicht in de betekenis van sport en bewegen voor de (beleving van) gezondheid in brede zin, verantwoord omgaan met belasting en risico's in bewegingssituaties, en een trainingsprogramma opstellen dat past bij de eigen mogelijkheden. (havo/vwo)

Uiteraard bestaan er ook eindtermen die bewe-gingsvaardigheden binnen specifieke activitei-tengebieden beschrijven. Bovenstaande eind-termen geven echter aan dat leerlingen ook zaken moeten leren 'verwoorden' **(a)**, dat ze voorkeuren moeten leren aangeven **(b)** en bijvoorbeeld een trainingsprogramma moeten leren opstellen **(c)**. Dit veronderstelt onder andere kennis, zelfkennis en reflectie. Dat kan uiteraard getoetst worden, bijvoorbeeld met werkboeken, schrijfopdrachten of schriftelijke toetsen. En leerlingen kunnen bijvoorbeeld laten zien dat ze zelf een sportief spel kunnen bedenken, organiseren, en aan de gang kun-nen houden. Dat ze een rol als scheidsrechter kunnen vervullen. Of dat ze kennis hebben gemaakt met een aantal verschillende sporten door introductietrainingen te volgen bij vereni-gingen (huiswerk voor gym!).

Aangezien leerdoelen en toetsing op elkaar afgestemd zouden moeten zijn, zou het dus vreemd zijn wanneer het oordeel voor LO alleen tot stand kwam door een cijfer voor bewegingsvaardigheid en/of inzet. Toch is het vermoeden dat dit in vele gevallen zo is. Het onderzoek binnen het project 'Een Punt voor Gym!?' moet hier binnenkort meer inzicht in gaan geven. Ook zullen we in het project gaan onderzoeken of er 'alternatieve' manieren van beoordelen zijn die de waarde(n) van het vak beter tot uitdrukking brengen, en die tegelijk bijdragen aan de motivatie van de leerlingen voor het vak.

Hoe beoordeel je?

Volgens Melograno (Melograno, 2007) wordt een kwalitatief goede beoordelingssysteem gekenmerkt door:

- Helder doel. Het is duidelijk waarom er wordt getoetst, hoe de resultaten worden gebruikt en door wie, en hoe een toets past in een groter toetsplan over langere tijd.
- Heldere normen. De streefnormen zijn duidelijk en volledig gedefinieerd. Het is duidelijk wat er wordt beoordeeld en hoe.
- Goed ontwerp. De toetsing is valide en betrouwbaar. Leerlingen kunnen daadwerkelijk hun 'waarde' tonen, en de toetsing is uitvoerbaar voor docenten.
- Effectieve communicatie. Resultaten worden effectief en naar tevredenheid naar alle betrokkenen gecommuniceerd (leerlingen, ouders, school). Communicatie is onderdeel van de planning van de toetsing.
- Leerlingbetrokkenheid. Er sprake is van zelfbeoordeling, onderlinge beoordeling, leerlingen kunnen hun voortgang volgen, zelf doelen stellen, enz.

Het is voor een sectie LO interessant om na te gaan in hoeverre het toetsysteem op school hieraan voldoet. Binnen het project 'Een Punt voor Gym!?' is er daarom een vragenlijst ontwikkeld die scholen hierbij helpt. Als daaruit blijkt dat er verbeterpunten zijn, weet je echter nog niet meteen hoe je die zou kunnen aanpakken. In de komende tijd zal er dan ook hard worden gewerkt aan het verzamelen van goede voorbeelden die, eventueel aangepast aan de eigen school, kunnen worden ingezet om het beoordelingssysteem te verbeteren. Al deze zaken krijgen een plaats op een website die vrij toegankelijk zal zijn voor alle docenten LO.

In het examenbesluit VO staat in artikel 35, Beoordeling schoolexamen: *In afwijking van het eerste lid, worden het vak culturele en kunstzinnige vorming en het vak lichamelijke opvoeding uit het gemeenschappelijk deel van elk profiel*

en de maatschappelijke stage, beoordeeld met 'voldoende' of 'goed'. Deze beoordeling gaat uit van de mogelijkheden van de leerling en geschiedt op de grondslag van het genoegzaam afsluiten van de desbetreffende vakken, zoals blijkend uit het examendossier.

Dit besluit bevat op zijn minst twee opmerkelijke aspecten. Ten eerste: bij het schoolexamen wordt LO beoordeeld met voldoende of goed. Slagen met een onvoldoende voor LO mag dus niet, en ook wordt er aan het eind geen cijfer gegeven. Ten tweede: de beoordeling gaat uit van de mogelijkheden van de leerling. Dit geeft aan dat een leerling voor bewegingsvaardigheden niet aan een absolute norm onderworpen mag worden, zoals op cognitief niveau bij Engels of Scheikunde wel het geval is.

Stel je nu een situatie voor van een leerling op de havo met een ondergemiddelde motorische vaardigheid. Of zelfs met een lichamelijke beperking. Wanneer de school met name cijfers geeft voor de uitvoering van 'sportieve technieken', en hiervoor keurig uitgewerkte, absolute beoordelingscriteria heeft, dan zal deze leerling keer op keer een laag cijfer scoren. In de praktijk komt dit (gelukkig) nauwelijks voor. Door compensatie met aspecten als 'inzet', 'actieve deelname' of 'attitude' komt de leerling meestal wel weer op een zes, of misschien een zeven. Maar is het wel in overeenstemming met 'beoordeling uitgaande van de mogelijkheden van de leerling' wanneer je absolute criteria hanteert voor bewegingsvaardigheden? Weet deze leerling wel waarop er precies is beoordeeld ('inzet' is vaak niet verder uitgewerkt in criteria)? En wat doet deze praktijk met de motivatie van de leerling voor LO of zelfs meer in het algemeen, sport en bewegen?

Gezien het examenbesluit, dat is ingegeven door het feit dat leerlingen niet geselecteerd worden op (senso)motorische aanleg, is het eigenlijk ondenkbaar dat 'sportieve' of bewegingsvaardigheden worden beoordeeld volgens een vaste, absolute norm. Het ligt veel meer voor de hand om, indien je deze vaardigheden wilt toetsen,

'adaptief' te beoordelen (Van Dokkum, 2011). De vaksectie stelt dan bijvoorbeeld basiscriteria op waaraan in principe alle leerlingen moeten kunnen voldoen, en 'bonuscriteria' waarmee op een verscheidenheid aan manieren het cijfer opgehoogd kan worden. Daarbij gaat het dan vaak juist niet om het uitvoeren van een bepaalde ideale sportieve techniek (bijvoorbeeld een perfecte bovenhandse volleybaltechniek), of het neerzetten van een absolute kwantitatieve prestatie (bijvoorbeeld een afstand speerwerpen). Maar wel om vaardigheden die voor iedereen met de nodige oefening aan te leren zijn, zoals een bepaalde hoogte kunnen springen, uitgaande van je eigen lengte. Of om een aantal rondjes te kunnen lopen in een gelijkmatig (maar zelf te bepalen) tempo. Er kan dus wel degelijk worden beoordeeld op vaardigheid, maar de criteria zijn helder, én aan te passen aan elk uitgangsniveau.

Wanneer beoordelen een onderdeel is van het leerproces (evalueren om te leren), en niet slechts de afsluiting ervan, dan kunnen er goede redenen zijn om op allerlei verschillende manieren te beoordelen en te rapporteren. Een voorwaarde is echter wel altijd dat een leerling weet wat de leerdoelen voor een bepaalde periode zijn, wat de criteria zijn waarop wordt beoordeeld, en hoe hij of zij er tussentijds voorstaat, zodat duidelijk is wat er nog moet worden geleerd voor het leerdoel is bereikt. Het voordeel daarvan is dat de leerling meer bewust betrokken kan worden bij het leer- en beoordelingsproces. Bij de keuze voor een bepaalde beoordelingsmethode kan daarmee al rekening gehouden worden (zie figuur).

Tot slot

Uiteindelijk wil Fontys Sporthogeschool met het project "Een Punt voor Gym!?" bereiken dat leraren LO zich er meer van bewust worden dat beoordelen een belangrijk "punt is voor gym". Dat we met de opgeleverde kennis een sterk "punt maken voor gym" als schoolvak, en dat de LO weer iets verder wordt geprofessionaliseerd. De inbreng van goede voorbeelden en ideeën uit de praktijk is daarbij van harte welkom; we kunnen immers nog genoeg leren van elkaar!

Het project is mede mogelijk gemaakt door een RAAK-subsidie van de Stichting Innovatie Alliantie. Bij het project zijn verder betrokken:

- Koninklijke Vereniging voor Leraren Lichamelijke Opvoeding;
- Universiteit Gent, Vakgroep Bewegings- en Sportwetenschappen;
- SLO: Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling;
- Sint-Janslyceum, 's-Hertogenbosch;
- Udens College, Uden;
- Heerbeek College, Best;
- Beatrix College, Tilburg;
- Basisschool De Bijenkorf, Eindhoven;
- Alle ALO's van Nederland

De auteurs zijn docenten bij Fontys Sporthogeschool

Contact: l.borghouts@fontys.nl

De bronnenlijst is op aanvraag verkrijgbaar.

Figuur: Het beoordelingspectrum (Van Dokkum, 2011).

